

UNIwersytet Warszawski I FOTOGRAFIA

THE UNIVERSITY OF WARSAW AND PHOTOGRAPHY

[1839-1921]

Pałac Kazimierzowski, siedziba rektora Uniwersytetu Warszawskiego, pozostawał od zarania dziejów stołecznej uczelni najważniejszą jej budowlą. Bogata i burzliwa historia pałacu sięga XVII wieku, kiedy to na malowniczej Skarpie Warszawskiej została wzniesiona dla króla Zygmunta III letnia rezydencja - *Villa Regia*. Podmiejska siedziba monarchów z dynastii Wazów bywała centrum naukowych eksperymentów i dysput, między innymi z zakresu fizyki, optyki oraz chemii, prowadzonych przez wybitnych badaczy z całej Europy¹. W XVIII wieku kolejny właściciel, król Stanisław August Poniatowski, ulokował w murach pałacu

¹ Na ten temat: Juliusz A. Chrościcki, *Naukowo-literackie środowisko Villa Regia*, [w:] *Ars et Educatio. Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Jerzy Miziołek, Warszawa 2003, s. 83-100.

From the onset of the University of Warsaw, the Kazimierzowski Palace, the seat of the rector, remained its most important building. The varied and tumultuous history of the Palace goes back to the seventeenth century, when *Villa Regia*, the summer residence of King Zygmunt III, was built on the picturesque Warsaw escarpment. This suburban residence of monarchs from the Vasa dynasty was a centre of scientific experiments and disputes, i.a. pertaining to physics, optics and chemistry, conducted

Szkołę Rycerską. Natomiast na początku XIX wieku budowlę oddano powołanemu w 1816 roku Królewskiemu Uniwersytetowi Warszawskiemu oraz Liceum Warszawskiemu. W Pałacu Kazimierzowskim przy Krakowskim Przedmieściu doszło więc do kontynuacji intelektualnej tradycji poprzednich wieków. Uniwersytet przetrwał zaledwie piętnaście lat, do 1831 roku. Władze carskie zamknęły uczelnię po stłumieniu powstania listopadowego, w którym środowisko akademickie odegrało istotną rolę. Dlatego też w 1839 roku, gdy w Paryżu ogłaszano dokonanie wynalazku dagerotypii, Warszawa była miastem pozbawionym wyższej uczelni. Narodziny fotografii zostały jednak dostrzeżone przez wielu absolwentów Uniwersytetu. Dzięki jednemu z nich Pałac Kazimierzowski stał się drugim – po kościele Wizytek – obiektem warszawskiej architektury zobrazowanym za pomocą nowej techniki.

Idea fotografii, czyli bezpośredniego zapisu obrazu natury na dowolnej powierzchni za pomocą działania światła, sięga starożytności. Jednak

by outstanding scholars from the whole of Europe.¹ In the eighteenth century its successive owner, King Stanisław Augustus Poniatowski, opened within the Palace walls the Knights' School. At the beginning of the nineteenth century the building was entrusted to the Royal University of Warsaw, established in 1816, and the Lyceum of Warsaw. The Kazimierzowski Palace in Krakowskie Przedmieście Street thus witnessed a continuation of the intellectual tradition of the previous centuries. The Royal University survived for only 15 years, until 1831, when the tsarist authorities closed it after the suppression of the November Uprising, in which the academic milieu played an essential part. This is the reason why in 1839, when the invention of the daguerreotype was announced in Paris, Warsaw was a town deprived of a school of higher learning. The birth of photography, however, was noticed by many University graduates, and thanks to one of them the Kazimierzowski Palace became the second example of Warsaw architecture, next to the Visitant church, to be pictured in the new technique.

The idea of photography, i.e. the direct register of an image of Nature on an arbitrarily chosen surface with the assistance of light, goes back to antiquity. However, the foundations of this invention were created by the intensive development of science in the eighteenth century. A break-

¹ On this subject: Juliusz A. Chrościcki, *Naukowo-literackie środowisko Villa Regia*, [in:] *Ars et Educatio. Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego*, ed. Jerzy Miziołek, Warszawa 2003, pp. 83–100.

podwaliny tego wynalazku stworzył dopiero intensywny rozwój nauki w XVIII wieku. Przełomowe okazały się badania fizyków, dotyczące problematyki światła, osiągnięcia w zakresie optyki, związane z postępowaniem w produkcji szkła i konstrukcji soczewek, a przede wszystkim liczne odkrycia w dziedzinie chemii². Znane od wieków zjawisko odwzorowania natury w *camera obscura* coraz bardziej irytowało brakiem możliwości zapisania go na trwałe. Wobec rosnącego zapotrzebowania na precyzyjną rejestrację badań naukowych, wykopalisk archeologicznych czy obiektów sztuki tradycyjny rysunek już nie zadowalał. Marzenie o *photogenii* ziściło się ostatecznie za sprawą ludzi związanych nie tylko z nauką, ale także ze sztuką. W tym samym mniej więcej czasie trzej Francuzi i Anglik opracowali własne, oryginalne techniki fotograficzne. Wynalazcy fotografii,

2 W dziedzinie chemii kluczowe okazało się: ustalenie światłoczułości azotanu srebra (1727), odkrycie chloru (1774), jodu (1812) i bromu (1826), a także rozpoznanie właściwości rozpuszczania soli srebra przez tiosiarczan sodowy (1819), zastosowany w fotografii jako utrwalacz.

through was brought about by the studies conducted by physicists dealing with the problem of light, assorted accomplishments within the domain of optics connected with progress in the production of glass and the construction of lenses and, primarily, by numerous discoveries within chemistry.² The phenomenon of copying Nature in a *camera obscura*, known for centuries, became increasingly irritating due to the lack of opportunities for a permanent record of the copied fragment of reality. In view of the growing need for a precise registration of scientific studies, archaeological excavations or objects d'art, the traditional drawing was no longer satisfactory. Dreams about *photogeny* finally came true thanks to persons involved not only in science but also in art. More or less at the same time, three Frenchmen and an Englishman devised their own, original photographic techniques. The inventors of photography, regarded at the beginning as the dreamers and visionaries, made the crucial discovery for our civilization.³

2 In chemistry developments of key importance proved to be: the establishment of the photosensitivity of silver nitrate (1727), the discovery of chlorine (1774), iodine (1812) and bromine (1826), and the identification of the properties of the dissolution of silver salts by sodium thiosulphate (1819), used in photography as a fixing agent.

3 About the philosophy, history and development of the invention: *Les multiple inventions de la photographie*, directeur de la publication Pierre Bonhomme, Paris 1989.

postrzegani początkowo jako marzyciele i wizjonerzy, dokonali odkrycia o znaczeniu przełomowym dla naszej cywilizacji³.

Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833), francuski właściciel ziemski, z zamiłowaniem i profesji wynalazca, poszukiwał łatwego, ale precyzyjnego sposobu reprodukcji rycin⁴. W 1827 roku kolejne eksperymenty doprowadziły go do wykonania pierwszej fotografii z natury, *nota bene* zachowanej do naszych czasów⁵. Widok z okna rodzinnego domu w burgundzkiej wsi Saint-Loup-de-Varennes został sfotografowany na płytce cynowej, pokrytej światłoczułym asfaltem syryjskim. Jest to unikalny obraz fotograficzny, uznawany obecnie za pierwszą fotografię z natury. Opracowaną przez siebie technikę nazwał Niépce heliografią.

3 Na temat filozofii, historii i rozwoju wynalazku zob.: *Les multiple inventions de la photographie*, red. Pierre Bonhomme, Paris 1989.

4 Paul Jay, *Niépce. Génèse d'une invention*, Chalon-sur-Saône 1988.

5 Fotografia odnaleziona przez kolekcjonera i historyka fotografii Helmuta Gernsheima (1913-1995), sprzedana wraz z całą kolekcją Uniwersytetowi Austin w Teksasie. Patrz: *Die Geburtsstunde der Fotografie. Meilensteine der Gernsheim Collection / The Birth of Photography. Highlights of the Gernsheim Collection*, red. Alfried Wiczorek, Claude W. Sui, Mannheim 2012.

Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833), a French landowner and an inventor by training and inclination, sought an easy but precise manner of reproducing illustrations.⁴ In 1827 consecutive experiments finally resulted in the first photograph taken from nature, *nota bene* preserved up to our times.⁵ The view from Niépce's family house in the Burgundian village of Saint-Loup-de-Varennes was photographed on a zinc plate, covered with photosensitive Syrian asphalt. Today, this unique photographic picture is regarded as the first photograph from nature. Niépce called the technique of his invention "heliography".

Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851), a French painter of theatrical sets and a stage designer, longed to render indelible the views of Nature copied by the *camera obscura*.⁶ He was concerned with, i.e. saving time while creating dioramas, that is, images "animated" thanks to an

4 Paul Jay, *Niépce, Génèse d'une invention*, Chalon-sur-Saône 1988.

5 The photograph was discovered by the collector and historian of photography Helmut Gernsheim (1913-1995) and sold together with the whole collection to the University of Texas at Austin.

6 *Le daguerréotype français. Un objet photographique*, ed. Quentin Bajac and Dominique Planchon-de Font-Réaulx, Paris 2003.

Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851), francuski malarz dekoracji teatralnych i scenograf, marzył o utrwalaniu widoków natury odwzorowanych w *camera obscura*. Chodziło między innymi o zaoszczędzenie czasu przy tworzeniu dioram, czyli obrazów „ożywianych” dzięki sprawnej grze światła, wywołującej iluzję trójwymiarowości. Po kilku latach współpracy z Niépce'em oraz wskutek własnych doświadczeń Daguerre wynalazł fotograficzną technikę pozytywową, w której podłoże dla obrazu stanowiła posrebrzana miedziana płyta, uczulana na działanie światła parami jodu. Po naświetleniu powstawał unikat niedający możliwości wykonania odbitek. Fotografia zrobiona metodą Daguerre'a pozwalała na uzyskanie ostrego obrazu, jednakże jego oglądanie utrudniała lśniąca powierzchnia płyty. Dagerotyp - tak od nazwiska wynalazcy nazwano fotografię w opracowanej przez niego technice - wymagał szczelnej oprawy, ze względu na wrażliwą na dotyk powierzchnię i szkodliwe dla niej działanie powietrza. Pierwsze dagerotypy pochodzą z 1835 roku i ukazują martwe natury komponowane z rozmaitych przedmiotów kolekcjonerskich⁶.

6 Stephen C. Pinson, *Speculating Daguerre*, Chicago 2012; *Le daguerréotype français. Un objet photographique*, red. Quentin Bajac, Dominique Planchon-de Font-Réaulx, Paris 2003.

effective play of light producing a three-dimensional illusion. After several years of cooperating with Niépce, and as a result of his own experiments, Daguerre invented a positive photographic technique, in which the foundation was a silver plated copper plate rendered sensitive to the impact of light by means of iodine vapours. The resultant unique image, however, did not offer opportunities for making prints. A photograph taken with the Daguerre method made it possible to obtain a sharp picture, but looking at it was rendered difficult by the mirror-like surface of the plate. The daguerreotype - the name given to a photograph taken in the technique devised by the inventor - had to be kept in a case since the surface was sensitive to the touch and the harmful impact of air. The first daguerreotypes originate from 1835 and show still lifes composed out of assorted collector's items.

William Henry Fox Talbot (1800-1877), an English aristocrat, a mathematician, and a member of the Royal Society and the British Parliament, as well as an amateur draughtsman, aspired to faithfully record Nature without the intermediary of the unwieldy human hand.⁷

7 Larry J. Schaaf, *The Photographic Art of William Henry Fox Talbot*, Princeton 2000.

William Henry Fox Talbot (1800-1877), angielski arystokrata, matematyk, członek Royal Society oraz brytyjskiego parlamentu, a także rysownik-amator, marzył o wiernym rejestrowaniu natury, bez pośrednictwa niewprawnej ręki człowieka⁷. Rozpoczął doświadczenia nad utrwalaniem obrazów natury otrzymanych w ciemni optycznej, a także powstających bez udziału *camera obscura*⁸. W 1835 roku uzyskał pierwszy negatyw, fotografując z natury okno w rodzinnej posiadłości Lacock Abbey, na papierze uczulonym na działanie światła chlorkiem srebra. Swoją negatywowo-pozytywową metodę otrzymywania fotografii nazwał kalotypią, od greckiego słowa *kalos* - piękny. Po pierwsze dlatego, że właśnie umiło-

7 Larry J. Schaaf, *The Photographic Art of William Henry Fox Talbot*, Princeton 2000.

8 Talbot nazywał prace powstające bez użycia aparatu fotograficznego *photogenic drawings*.

He initiated experiments on fixing an image of Nature obtained in an optical dark room, as well as those produced with the *camera obscura*.⁸ In 1835 Talbot obtained the first negative, a photograph taken from nature of a window in his family estate of Lacock Abbey, on paper sensitivised to light by using silver chloride. Talbot called his negative-positive method of photography "calotype", from the Greek *kalos* - beautiful. The first reason for this name was because he was inspired to invent photography by the love of, and search for beauty, and the second laid in the fact that photographic images reproduced from paper negatives possessed exceptional aesthetic qualities.

The fourth inventor was Hippolyte Bayard (1801-1887)⁹, a French civil servant working in the Ministry of Finances, and an active member of the Parisian bohemia. Obsessed with winning success and recognition equal to those enjoyed by Daguerre, in January 1839 Bayard made his first experiments at receiving the photographic picture of the nature. Soon, he received a positive image on photosensitive paper, the so-called direct positive print. The themes of his early works were still lifes and self-portraits - the earliest in the history of photography. Everyone of four inventors followed different motives urging them to conduct research and laborious attempts at "taming light". All succeeded and created - by means of his own, original technique - a permanent pho-

8 Talbot described works produced without the photographic camera as photogenic drawings.

9 Michel Poivert, *Hippolyte Bayard*, Paris 2001.

wanie i poszukiwanie piękna doprowadziło go do wynalezienia fotografii, po drugie – obrazy fotograficzne kopiowane z papierowych negatywów wyróżniały się wyjątkowymi walorami estetycznymi.

Czwartym z wynalazców był Hippolyte Bayard (1801–1887)⁹, francuski urzędnik Ministerstwa Finansów, aktywny uczestnik życia paryskiej bohemy. Bayard, owładnięty myślą o sukcesie i uznaniu podobnym do tego, które stało się udziałem Daguerre’a, podjął w styczniu 1839 roku własne eksperymenty zmierzające do uzyskania fotograficznego obrazu natury. Wkrótce otrzymał na światłoczułym papierze obraz pozytywowowy, tzw. pozytyw bezpośredni. Tematem jego pierwszych prac były martwe natury oraz autoportrety – najwcześniejsze w dziejach fotografii.

Każdego z czterech wynalazców do wysiłku badawczego i mozolnych prób „ujarzmienia światła” skłoniły odmienne motywy. Wszyscy odnieśli sukces, doprowadzając do stworzenia – własną oryginalną techniką – trwałego fotograficznego obrazu natury, kolejno w latach: 1827 – Niépce, 1835 – Daguerre i Talbot oraz 1839 – Bayard. Dlaczego zatem za symboliczną datę początku historii fotografii przyjęto właśnie rok 1839? Dlaczego

9 Michel Poivert, *Hippolyte Bayard*, Paris 2001.

tographic image of Nature: Niépce in 1827, Daguerre and Talbot in 1835, and Bayard in 1839. Why is then the year 1839 considered the symbolic date of the beginnings of photography? Why was Daguerre proclaimed the inventor of photography, and why was his technique, universally applied only to the end of the 1850s, acknowledged to be the most perfect?

A relevant contribution to the establishment of such an opinion was made by Dominique François Jean Arago (1786–1853), outstanding physicist, member of the French Academy of Sciences, and deputy to the French Parliament. In 1839 Arago carried out a worldwide campaign in favour of the daguerreotype process, which he envisaged primarily as “a manner of reproduction, useful for science, the fine arts, and archaeology”.¹⁰ Arago, who was, on the one hand, a student of light phenomena and, on the other hand, a political activist, became rapidly aware of the fact that the daguerreotype was an extremely practical invention. He understood that its dissemination would have far-reaching consequences, such as the development of industry, the emergence of new professions,

¹⁰ Anne McCauley, Arago, *l'invention de la photographie et le politique*, “Études Photographiques” 1997, no. 2.

na wynalazcę fotografii został wypromowany Daguerre, a jego technikę, powszechnie stosowaną tylko do końca lat pięćdziesiątych XIX wieku, uznano wówczas za najdoskonalszą?

Do ugruntowania takiej opinii przyczynił się Dominique François Jean Arago (1786–1853), wybitny fizyk, członek Francuskiej Akademii Nauk oraz deputowany do parlamentu Francji. W 1839 roku przeprowadził światową kampanię reklamową na rzecz dagerotypii, którą rozumiał przede wszystkim jako „sposób reprodukcji, użyteczny dla nauki, sztuk pięknych i archeologii”¹⁰. Arago, z jednej strony badacz zjawisk świetlnych, z drugiej zaś działacz polityczny, zorientował się szybko, że dagerotyp to odkrycie niezwykle niezwykle praktyczne. Pojmował, że jego rozpowszechnienie będzie miało daleko idące następstwa, takie jak rozwój przemysłu, powstanie nowych profesji oraz wzrost zatrudnienia, czego potrzebowała pogrążona w kryzysie ekonomicznym Europa. Od 7 stycznia do 19 sierpnia 1839 roku systematycznie prezentował wynalazek na łamach prasy. Na rzecz odkrycia Daguerre’a potrafił zaangażować najwyższe autorytety w państwie, współpracował z elitami intelektualnymi

10 Anne McCauley, *Arago, l'invention de la photographie et le politique*, „Études Photographiques” 1997, nr 2.

and a rise in employment, all very much required by Europe undergoing an economic crisis. From 7 January to 19 August 1839 Arago systematically displayed the invention in the press. He was capable of involving the highest authorities in the country in support for Daguerre's invention, and collaborated with the intellectual elites at home and abroad. Furthermore, Arago guaranteed the cooperation of the French Academy of Fine Arts and the journalists, appreciating their significance for an effective promotion of photography. In a word, he consistently and successfully strove towards a culmination, namely, a presentation of the daguerreotype at a joint session held by the Academy of Sciences and the Academy of Fine Arts on 19 August 1839. The outcome of presenting the world with the new invention was a universal acknowledgment of daguerreotype as the first photographic technique. Daguerre was proclaimed the inventor of photography, and France was considered the cradle of one of the most important inventions in the history of mankind. Photography created the beginning of a visual civilisation, within whose range the perception of the external world could no longer take place without its reproduction.

swego kraju i zagranicy. Zapewnił też sobie współdziałanie francuskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz środowiska dziennikarskiego, doceniając jego znaczenie dla skutecznej promocji fotografii. Słowem, Arago konsekwentnie prowadził do kulminacyjnego wydarzenia, jakim była prezentacja dagerotypu na wspólnym posiedzeniu Akademii Nauk i Akademii Sztuk Pięknych w dniu 19 sierpnia 1839 roku. Skutkiem podarowania światu nowego wynalazku stało się powszechne uznanie dagerotypii za pierwszą technikę fotograficzną, Daguerre'a okrzyknięto wynalazcą fotografii, Francję zaś zaczęto uważać za kolebkę jednego z najważniejszych odkryć w dziejach ludzkości. Fotografia dała bowiem początek cywilizacji wizualnej, w ramach której percepcja świata zewnętrznego nie może się już obyć bez jego reprodukcji.

Rok 1839, w którym prowadzono kampanię na rzecz dagerotypii, został zatem uznany za początek historii nowego medium. Przewidziane przez Arago praktyczne znaczenie dagerotypu szybko się potwierdziło, a rozpowszechnienie wynalazku rzeczywiście miało daleko idące następstwa, zarówno intelektualne, jak i te najbardziej wówczas upragnione – ekonomiczne. Rozpropagowanie nowego sposobu reprodukcji rzeczywistości stało się możliwe także dzięki wsparciu wybitnych naukowców

The year 1839, marking a campaign conducted for the sake of daguerreotypy, was recognised as the beginning of the history of a new medium. The practical significance of the daguerreotype foreseen by Arago was rapidly confirmed, and the dissemination of the invention did have far-reaching consequences, both intellectual and economic, the latter being the most desired at the time. A propagation of the new way of reproducing reality became possible also thanks to the support rendered by eminent scientists from all over the world. The authorities promoting the idea of photography included Sir John Frederick William Herschel (1792–1871), the British astronomer, the discoverer of sodium thiosulfate and its usefulness for the process of fixing the photographic image, the inventor of the cyanotype process, a supporter of the experiments performed by his countryman Talbot, but also a great admirer of the daguerreotype technique.¹¹ In Germany great interest in the invention was demonstrated by Heinrich Friedrich von Humboldt (1769–1859), the founder of modern geography and the author of a synthesis about the earth and the universe: *Cosmos: A Sketch of the Physical Description*

11 Larry J. Schaaf, *Out of the Shadow. Herschel, Talbot and the Invention of Photography*, London 1992.

z całego świata. Wśród autorytetów promujących ideę fotografii znalazł się Sir John Frederick William Herschel (1792-1871), brytyjski astronom, odkrywca tiosiarczanu sodowego i jego przydatności w procesie utrwalania fotograficznego obrazu, wynalazca techniki cyjanotypii, zwolennik eksperymentów swego rodaka Talbota, ale też wielki admirator dagerotypii¹¹. W Niemczech poważne zainteresowanie wynalazkiem przejawiał twórca podstaw nowożytnej geografii Alexander Heinrich Friedrich von Humboldt (1769-1859), autor syntetycznego dzieła o Ziemi i wszechświecie *Kosmos czyli rys fizyczny opisu świata*. W Stanach Zjednoczonych jednym z najgorętszych orędowników i propagatorów dagerotypii był Samuel Finley Breese Morse (1791-1872), naukowiec i wynalazca, znany jako konstruktor pierwszego telegrafu elektromagnetycznego, a przede wszystkim autor specjalnego kodu, zwanego alfabetem Morse'a, służącego do komunikacji na odległość. Mając tak poważnych protektorów, dagerotypia zrobiła szybką karierę na całym świecie.

Rozpowszechnienie się fotografii, zwłaszcza portretowej, podróżniczej oraz reprodukcji dzieł sztuki, miało ogromne znaczenie dla tworzenia się silniejszych niż dotychczas więzi społecznych, kształtowania nowych sposobów postrzegania rzeczywistości czy też upowszechniania wiedzy. Z jednej strony przydatny okazał się fotograficzny dokument, z drugiej - możliwość zapisania na światłoczułym materiale zjawisk niedostrzegalnych gołym okiem, co miało wartość inspirującą tak dla nauki, jak i dla sztuki.

11 Larry J. Schaaf, *Out of the Shadow. Herschel, Talbot and the Invention of Photography*, London 1992.

of the Universe. In the United States one of the most ardent spokesmen and propagators of daguerreotypy was Samuel Finley Breese Morse (1791-1872), scholar and inventor, known as the constructor of the first electromagnetic telegraph, and, first and foremost, as the author of a special code known as the Morse alphabet for communication at a distance. With such powerful patrons, the daguerreotype rapidly made a worldwide career.

The dissemination of photography, especially portraits, travel photographs and reproductions of works of art, was of enormous significance for the creation of social bonds, stronger than the heretofore ones, as well as for shaping new ways of perceiving reality or the popularisation of knowledge. The photographic document proved to be of great